

В. Л. Гуменний (*Львів*)

Провінційна політика Флавіїв і військова організація східного прикордоння Риму у другій половині I ст. н. е.

Victor L. Humennyi (*Lviv*)

Flavian Provincial Policy and the Military Organization of Rome's Eastern Frontier in the Late 1st Century CE

Причини та перебіг адміністративних трансформацій, які Веспасіан та його наступники проводили на Сході Римської імперії і досі викликають значний інтерес дослідників [1, р. 10–17; 2, с. 199–223; 3]. Окрім конфлікту з Парфією довкола Вірменії, ще однією подією, яка була ключовою для трансформації розміщення римських сил у регіоні, безумовно стала Юдейська війна. При цьому, організація системи римських провінцій у верхів'ях Євфрату та на сході Малої Азії найбільш чітко прослідковується у джерельному матеріалі. Саме на ній ми зосередимо свою основну увагу. До часів Веспасіана прикордонні царства, окрім контролю над прикордонними територіями фактично виконували буферну роль у взаєминах Риму та Парфії. При цьому, причини зміни римської політики що Коммагени, Малої Вірменії та інших східних теренів, їхнього перетворення на римські провінції та розташування там нових римських гарнізонів залишаються дискусійними [2, с. 198]. Так чи інакше, вони зрештою привели до інкорпорації Малої Вірменії, Коммагени та Емеси до складу Риму та трансформації провінційної організації Каппадокії (Suet., Vesp., 8, 4). Після Рандейського договору забезпечення посилення римських позицій на Сході виглядало вкрай необхідним та нагальним [3, с. 202]. Окрім утворення великої провінції Галатії-Каппадокії з намісником легатом у ранзі консуляра, ще одним досить показовим римським кроком у регіоні було утворення пропреторської провінції Кілікії [4, с. 46–47]. До її складу включили терени Кілікії Трахейської, яка перебувала під контролем Антіоха IV та Кілікії Pedias, яка до того була в складі провінції Сирії [5, р. 139; 2, с. 22; 3, с. 202–203]. Ці зміни разом з анексією царства Понту, яка відбулася ще у 64 р. н. е. забезпечували римлянам фактично повний контроль не лише над верхньою течією Євфрату, але й над цілою низкою ключових переправ через цю водну артерію, яка традиційно розглядалась як римо-парфянський рубіж [6; 7]. У Трапезунді було утворено військову базу для римського флоту для контролю над теренами

Східного Понту. Софена підпала під римський вплив, найімовірніше, ще до 70 р. н. е., а Емеса між 72 і 78 рр. н. е. [2, s. 201–205].

На момент інкорпорації Коммагени у 72 р. н. е., Мала Вірменія знаходилась під безпосередньою юрисдикцією легата Каппадокії [3, s. 207]. Певну версію причин для реорганізації Каппадокії подає Светоній (Suet. Vesp 8, 4.), першочергово вказуючи на «неперервні набіги варварів» («*adsiduos barbarorum incursus*»). Дослідники намагались пов'язати ці слова Светонія з місцевим населенням регіону (Ф. Кюмон, А. Ботсворт) та з сарматськими племенами, зокрема, з аланами (К. М'Елдері, Р. Сайм, Д. Меджі, Е. Домброва, Я. Козловський).

Анексію Коммагени описав Йосиф Флавій, який пов'язував її з частковою антипатією, яка існувала між намісником Сирії Цезенієм Петом та Антіохом IV (Jos. Bell. Iud., 7, 219–220). Останнього, Пет звинуватив у зв'язках з парфянами (при цьому, так і не надавши якогось переконливих доказів цих зв'язків). Втім, очевидно що далеко не останню роль відіграло розташування Самосати, як ключового пункту, який дозволяв контролювати Євфрат (Jos. Bell. Iud., 7, 224). Сини Антіоха IV — Антіох та Каллінік намагались опиратись римській анексії царства свого батька, але вони були розбиті.

Традиційна система укріплення римського прикордоння у добу ранньої імперії, на Сході передовсім залежала від двох ключових складників — забезпечення стійких та надійних шляхів сполучення у провінціях та створення системи гарнізонів, які повинні були оперативного виконувати як оборонні так і наступальні функції. Legio XII Fulminata було переміщено з Сирії до Мелітени Тітом (Jos. Bell. Iud., 7, 18), ще наприкінці 70 р. н. е. На рубежі 70/71 рр. н. е. Legio XVI Flavia Firma було дислоковано поблизу Саталі. Існуюча хронологія передислокації легіонів вказує на її зв'язок з подіями Юдейської війни. З'єднання Legio VI Ferrata або Legio III Gallica було також, найімовірніше, у цей час розташовано поблизу Самосати, у Айні. Бази легіонів у Мелітені, Саталі, Самосаті та Зевгмі мали на меті не лише забезпечення римського контролю над Євфратом, вони являли собою ядро потужного римського військового угруповання у регіоні, яке могло виконувати і наступальні функції.

Згаданий Legio XVI Flavia Firma перебував у Саталі фактично до 114 р. н. е., коли його не замінив legio XV Apollinaris, який перекинули з Паннонії. Територія розташування легіонів була настільки важливою, що як відзначає Т. Мітфорд, навіть на початку V ст. н. е., на північ від Тавру знаходились римські сили чисельністю у три легіони [8, p. 426]. Збережений епіграфічний матеріал дозволяє бодай частково, але все ж реконструювати кар'єрні шляхи легатів, трибунів та центуріонів вояків легіону XII Fulminata та меншою

мірою XVI Favia Firma. Місцева аристократія, зокрема вихідці з Галатії та південних і західних теренів Малої Азії часто фігурують як військові трибуни прикордонних римських легіонів на Сході. Втім, все ж важко сказати наскільки широкі маси вихідців з Каппадокії були залучені до служби в римських легіонах. Галатія та Кілікія дають нам сукупно десять відомих допоміжних з'єднань римської армії [8, р. 427].

Цікавим є епіграфічний матеріал з римської Анкіри (сучасна Анкара), яка була проміжним пунктом для з'єднань, які рухались у напрямку або служили на Євфраті та у Сирії. Окрім вояків вже згаданих легіонів XII Fulminata, XVI Flavia Firma, XV Apollinaris, тексти фіксують значну кількість вихідців з Legio IV Scythica, базою якого була Зевгма.

Легіони, які були залучені Гн. Доміцієм Корбулоном до кампаній проти Парфії згодом виконували свої функції під час Юдейської війни, як це робив скажімо Legio XII Fulminata. Тіт перемістив легіон до Мелітени, можливо, весною 71 р. н. е. фактично як основа римських сил у Каппадокії. У той же час Legio XVI Flavia Firma ймовірно було переміщено до Сатали (Ios. Bell. Iud., 7, 1, 3 (18), Tac., Ann. 2, 42, Dio Cass., 55, 23, 5) [8, р. 428]. У Мелітені легіон знайшов місце свого постійного розташування фактично до п'ятого століття. Legio XII Fulminata був залучений до спорудження військової дороги на півень від Мелітени, у свою чергу, у часи Веспасіана та Доміціана силами Legio XVI Flavia Firma було споруджено військову дорогу до Сатали. Показово, що згадані з'єднання відігравали важливу роль у східних кампаніях Антонінів впродовж II ст. н. е.

Значно більш складною виглядає ситуація з римськими ауксиліями, які було розташовано у новоутворених провінціях. Али та когорти з Галатії та Каппадокії та Каппадокії відомі нам з військових дипломів часів Доміціана та раннього Траяна. Частина з'єднань, які у добу Флавіїв з'являються на Сході, згодом, беруть участь у Парфянській кампанії Траяна. Загалом, якщо говорити про Каппадокію, то система розташування там римських військових з'єднань виявилась неймовірно стабільною і значна кількість гарнізонів, які були розташовані там ще Флавіями, фіксується не лише Арріаном у першій половині II ст., але й значно пізніше. Розмір та склад гарнізонів остаточно був сформований вочевидь в добу Доміціана і залишався стабільним щонайменш до часів раннього Траяна. Переміщення регулярних гарнізонів у 71 р. н. е., поза сумнівом супроводжувалось і переміщенням значних сил ауксилій. Військові дипломи 94 р. н. е. фіксують щонайменше 16 допоміжних з'єднань, які у 70-ті роки були переміщені Флавіями на терени новостворених провінцій.

Якою ж все таки була основна мета і функції реорганізації римської системи гарнізонів та доріг у верхів'ях Євфрату? Нам все ж видається, що виключна прив'язка цих перетворень до захисту римських теренів від набігів

алан не була єдиною функцією новоствореної системи військових гарнізонів та комунікацій. Загроза з боку Парфії для Веспасіана виглядала цілком реальною під час подій 69 р., тому набіги сарматів хоча й могли стимулювати трансформації системи оборони метою яких все ж було забезпечення контролю над Євфратом, де ключовим суперником Риму все ж залишались Аршакіди (як у Парфії, так і у формально залежній від Риму, але де-факто контрольованій парфянами Вірменії). На важливість парфянського чинника, попри спроби останніх років продемонструвати його вторинність вказує і епізод з Марком Ульпієм Траяном Старшим, який отримав *ornamenta triumphalia* за свої дії на Сході [9, р. 19–28; 10, р. 681–688]. Сама система гарнізонів згодом успішно буде використана його сином під час свого походу на Парфію, який розпочнеться у 114 р. н. е., а окремі елементи військової організації створеної Флавіями у регіоні, проіснують аж до V ст. н. е.

Література

1. *Dąbrowa E. L' Asie Mineure sous les Flaviens. Recherches sur la politique provinciale.* — Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1980.
2. *Kozłowski J. Inkorporacja państw wasalnych (71/72 n. e.) a stosunki z krolestwem Arsacydów // Studia Flaviana.* — Poznań, 2010.
3. *Kozłowski J. Wschód Rzymski pod panowaniem Flawiuszów (70–96): reformy administracyjne i polityka zewnętrzna.* — Poznań; Gniezno, 2012.
4. *Петречко О. М. Зовнішня політика Римської імперії в I ст. н. е.* — Львів, 1998.
5. *Syme R. Flavian Wars and Frontiers.* // Cambridge Ancient History. — Cambridge, 1936. — Vol. XI.
6. *Wheeler E. Rethinking the upper Euphrates frontier: where was the western border of Armenia? // Roman Frontier Studies.* — Exeter, 1989.
7. *Comfort A., Abadie-Reynal C., Ergeç R. Crossing the Euphrates in antiquity: Zeugma seen from space // Anatolian Studies.* — 2000. — Vol. 50.
8. *Mitford T. B. East of Asia Minor: Rome's Hidden Frontier.* — Oxford, 2018.
9. *Dąbrowa E. The Bellum Commagenicum and the ornamenta triumphalia of M. Ulpius Traianus // The Roman and Byzantine army in the East: proceedings of a colloquium held at the Jagiellonian University, Kraków in September 1992.* — Kraków, 1994.
10. *Gregoratti L. Marcus Ulpius Traianus pater in the East // Ianua Classicorum. Temas y formas del mundo clásico (Actas del XIII Congreso Español de Estudios Clásicos).* — 2015. — Vol. II.

